

De restauratie van het Rijksmuseum

Herstelde harmonie

De Eregalerij in het Rijksmuseum: gerestaureerd en klaar om ingericht te worden

» Grootscheepse metamorfose

De buitenkant van het Rijksmuseum had al deze aanpassingen redelijk ongeschonden doorstaan. Maar in de jaren tachtig drong bij velen het besef door dat de lange reeks veranderingen een chaos van de binnenkant had gemaakt. De modernisering hadden het meesterwerk van Pierre Cuypers geen recht gedaan. Bovendien voldeed ondanks deze verbouwingen het museum niet meer aan de modernste eisen.

Daarom heeft het kabinet in 2000 besloten dat een nieuwe verbouwing daar iets aan moest doen. Het zou een grootscheepse metamorfose worden. De Spaanse architecten Antonio Cruz en Antonio Ortiz konden aan de slag en in december 2003 sloot het museum zijn deuren voor de verbouwing. In een latere uitbouw werden de hoogtepunten uit de zeventiende eeuw tentoongesteld, van bijvoorbeeld Rembrandt, Hals en Vermeer. Zo zou dat ruime miljoen Rijksmuseum-bezoekers per jaar niet voor niets naar Amsterdam komen. Het museum werd geschikt gemaakt voor anderhalf tot twee keer zo veel bezoekers.

Herstel van karakter

Meteen in 2000 zijn de uitgangspunten voor het restauratieve aspect van de verbouwing bepaald door de directie van het museum, de Rijksgebouwendienst als eigenaar ervan, Bureau Monumenten & Archeologie van de gemeente Amsterdam en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, toen nog onder de naam Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Het devies werd *Verder met Cuypers*. Het oorspronkelijke karakter van het Rijksmuseum zou zo veel mogelijk hersteld worden en tegelijkertijd zou het gebouw gaan voldoen aan de museale eisen van de eenentwintigste eeuw. Dit betrof niet alleen het gebouw zelf, maar ook de decoratie, de inrichting en de opstelling van de collectie. In de grootscheepse verbouwing werden onder andere de gevels en het dak gerestaureerd, en de extra tussenvloeren weer uit de binnenhoven gehaald. De oorspronkelijke afwerking van het interieur werd teruggebracht, voor zover dat mogelijk was in relatie tot de publieke functies.

De Rijksdienst adviseert gemeenten of zij een vergunning kunnen verlenen als er plannen zijn om rijksmonumenten ingrijpend te gaan wijzigen. Het Rijksmuseum is een van de belangrijkste rijksmonumenten van Nederland. Daarom heeft de Rijksdienst ook tijdens de werkzaamheden doorlopend nauw contact gehad met de betrokkenen. Hiervan waren de Rijksgebouwendienst, het museum, architectenbureau Cruz y Ortiz en directievoerend restauratiearchitect Van Hoogevest de belangrijkste. Als adviserende instantie kon de Rijksdienst daardoor opkomende vraagstukken altijd afwegen tegen de monumentale waarde van het gebouw. Zo kon de dienst gaandeweg adviseren over mogelijke oplossingen, en telkens specialistische kennis en expertise aanbieden. Isolerende materialen bijvoorbeeld, en nieuwe installaties voor de beheersing van het binnenklimaat, zijn op zo'n manier aangebracht dat ze de cultuurhistorisch waardevolle onderdelen van het gebouw recht doen.

Grandeur

Voordat de natuurstenen delen van de buitenkant schoongemaakt werden, zoals de beeldhouwde boogvelden boven de ramen, zijn er proeven met verschillende methoden gedaan. De meest passende methode heeft in een zeer terughoudende en zorgvuldig uitgevoerde reiniging geresulteerd. Het natuursteen straalt weer, waardoor de gevels hun grandeur hebben teruggekregen.

De ramen zijn vervangen naar oorspronkelijk voorbeeld en de grote tegeltableaus zijn gerestaureerd.

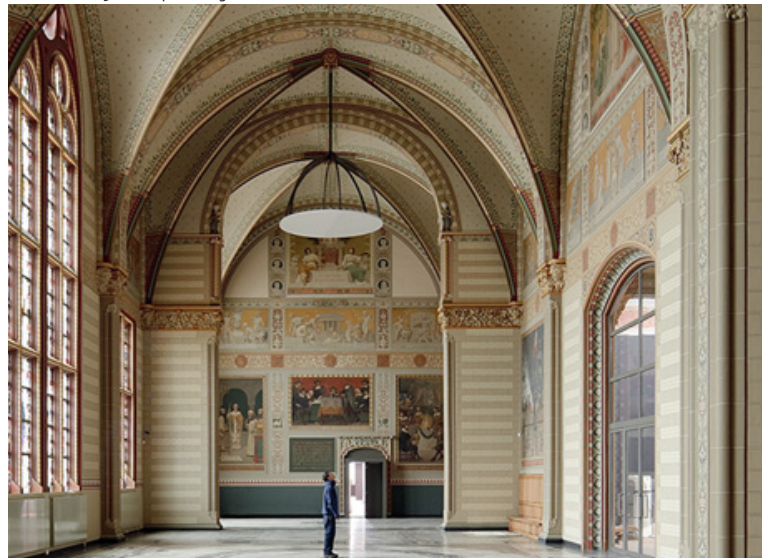
De restauratie van de schilderingen en decoraties aan de binnenkant was in handen van Stichting Restauratie Atelier Limburg. In de ruggengraat van Voorhal, Eregalerij en Nachtwacht-zaal, en in de

De Voorhal omstreeks 1909, volgens de intentie van architect Pierre Cuypers met gordijnen in de doorgangen, en de wanden en plafonds rijk beschilderd met taferelen en decoraties

De Voorhal in 1988, compleet wit geschilderd

De Voorhal in 2012, na de restauratie weer rijk beschilderd

trappenhuisen en de bibliotheek zijn ze bijna geheel gereconstrueerd boven op de latere verflagen. In de bibliotheek zijn ook niet overschilderde delen gevonden. Die zijn geconserveerd. Voor de reconstructies is de kleur van de oorspronkelijke verf onderzocht en is teruggegrepen op de vele tekeningen, teksten en foto's die in verschillende archieven bewaard zijn gebleven. Het waren vooral de ontbrekende details die om onderling overleg vroegen. Ook finesses als kleurtinten en glansgraden werden besproken. Met frisse blik en met ervaring en kennis werd telkens een antwoord gevonden.

Het souterrain

Bij grote, complexe en langdurige verbouwingen als deze kan het gebeuren dat er gedurende het proces wensen opkomen om zaken toch anders te doen. Bij het Rijksmuseum veranderden na een paar jaar de wensen ten aanzien van de opstelling van de collectie en van de afwerking van het interieur. Dat heeft vanaf 2008 geresulteerd in het deels loslaten van het oorspronkelijke uitgangspunt dat Cuypers het referentiekader voor de inrichting en afwerking zou zijn. Zo wilde het museum nu de gewelven in het souterrain pleisteren om eenheid in de opstelling te creëren. De Rijksdienst en Bureau Monumenten zagen zich hier voor een dilemma geplaatst. De westkant van het souterrain bestond namelijk uit nog geheel gaaf schoon metselwerk uit de periode van Cuypers. Dit bezat een grote cultuurhistorische waarde en paste naadloos in het concept *Verder met Cuypers*. Dat de oostkant een nieuwe gepleisterde afwerking kreeg, viel gemakkelijker te begrijpen. Hier waren de gewelven al eens geschilderd of gepleisterd, en het schone metselwerk verkeerde er op sommige plaatsen in goede en op andere in minder goede conditie.

De opstelling van kunst gemengd met andere voorwerpen wordt hersteld

Voorzetwanden

De gemeente heeft de diverse belangen afgewogen en heeft de wens van het museum gehonoreerd. Niet alleen het oostelijke, maar ook het westelijke deel van het souterrain is nu gepleisterd. Deze pleisterlaag is zo samengesteld dat hij later weer eens verwijderd zou kunnen worden zonder dat het metselwerk van de westelijke gewelven daardoor beschadigd zal zijn. Vanuit de veranderde wensen van het museum zijn gaandeweg de restauratie ook de schilderijen van Cuypers niet overal in het gebouw hersteld. Die uit de Maastrichtse Dominicanenkerk bijvoorbeeld, en de schilderijen in de zaal die de Aduardkapel heet, maakten onderdeel uit van de oorspronkelijke tentoonstelling. Helaas zijn ze nu aan het zicht onttrokken achter voorzetwanden. Gelukkig wel na onderzoek en conservering.

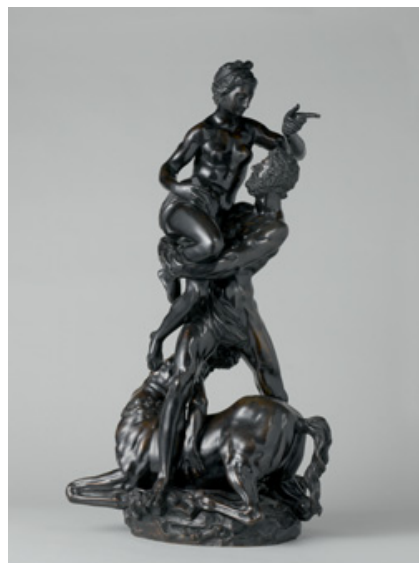
Onderlinge samenhang

Op dit moment is de verbouwing klaar en worden de zalen gevuld. Van de 900.000 objecten die de verzameling van het Rijksmuseum telt, worden er 8.000 tentoongesteld. Dat zijn er duizend meer dan voor de sluiting. De opstelling van kunst gemengd met andere historische voorwerpen zal hersteld worden, om de oorspronkelijke opzet van Cuypers recht te doen. De bezoeker krijgt weer net als in de decennia voor 1925 schilderijen en kunstnijverheid in onderlinge samenhang te zien. Dit integrale beeld van kunst en cultuur loopt van de late middeleeuwen tot de dag van vandaag.

De kunstverzameling van het Rijk is groter dan alleen de collectie van het Rijksmuseum. Zo beheert ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 100.000 kunstvoorwerpen. Om de vernieuwde opstelling te vervolmaken heeft de dienst er nu een groot aantal van aan het Rijksmuseum overgedragen. Dat gaat om schilderijen die al decennia als 'bruikleen' in het museum hangen. Maar ook om 6.252 werken op papier bijvoorbeeld.

Collectie fotografieren

Het Rijksmuseum heeft de sluiting van ruim negen jaar te baat genomen om de collectie te fotografieren. Het ging om 900.000 voorwerpen. Dat behoorde op zo'n manier te gebeuren dat de weergave van de kleuren levensecht was en het licht natuurlijk overkwam. De werkwijze moest zo efficiënt mogelijk zijn en zo standaard dat er over tien jaar op gelijke manier dezelfde soort opnamen gemaakt kunnen worden. Deze methode hebben het Rijksmuseum en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed nu voor algemeen gebruik vertaald. Later dit jaar zal Spectrum, de internationale standaard voor collectiebeheer, met deze procedure verrijkt zijn. Zo kunnen ook andere musea profijt hebben van deze ervaring.

'Herakles bevrijdt Deianeira van de centaur Nessos' is begin zeventiende eeuw in brons vervaardigd door Adriaen de Vries, en nu gefotografeerd volgens de nieuwe museum-standaard

Geometrisch-abstract

Naast enkele prenten uit de achttiende eeuw omvat de keuze van de conservatoren van het museum een breed overzicht van naoorlogse Nederlandse tekenen en prentkunst. Zo selecteerden zij 70 litho's, gouaches, houtsneden en potloodtekeningen van Ger Gerrits, een Amsterdamse kunstenaar die werkte in de geometrisch-abstracte traditie. Ook 36 werken op papier van Lucebert werden uitgekozen. Van de Rotterdamse kunstenaar Dolf Henkes nam het Rijksmuseum een serie typisch Rotterdamse tekeningen over, waarop hij onder andere de in de oorlog verwoeste havens heeft afgebeeld.

Wat andere kunst uit de twintigste eeuw betreft, kozen de conservatoren bijvoorbeeld van Jan Schoonhoven het grote *Schotelreliëf* uit 1963, van wit geschilderd karton. Van een andere geometrisch-abstracte kunstenaar, Ad Dekkers, kon een tweetal reliëfs aan het museum worden overgedragen, *Variatie op cirkels IV* uit 1964 en *Reliëf met segment* uit 1967. Bij dit laatste reliëf zijn drie ingelijste, kartonnen studies meegeleverd. Zij geven een intrigerend beeld van het ontwerpproces van de kunstenaar.

Prachtige symbiose

In de jaren vijftig is er het omgekeerde gebeurd. Toen droeg juist het Rijksmuseum vele honderden schilderijen, beeldhouwwerken en voorwerpen van toegepaste kunst over aan de Dienst voor Verspreide Rijkscollecties, een van de voorgangers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Door de vernieuwingsdrang van die jaren had het museum hiervoor geen plaats meer in de vaste opstelling. De dienst heeft de kunstwerken in de afgelopen zestig jaar uitgeleend aan andere musea, en bijvoorbeeld aan Nederlandse ambassades en ambtswoningen in het buitenland. Om *Verder met Cuypers* te kunnen gaan heeft het Rijksmuseum in de afgelopen periode een groot aantal van deze overdrachten teruggedraaid en de werken weer in eigen beheer gekregen.

Als het Rijksmuseum op 14 april na ruim negen jaar zijn deuren weer voor bezoekers opent, zullen zij het gebouw onmiddellijk al op een geheel andere manier ervaren dan ooit tevoren. De entrees in de onderdoorgang komen nu niet meer uit op een kleine ruimte, maar op de binnenplaatsen. Door die weer te openen zijn er twee indrukwekkend lichte, centrale ontmoetingsruimten gecreëerd. De oorspronkelijke structuur van het gebouw is hier weer beleefbaar. In de binnenhoven is heel duidelijk geworden dat de restauratie onder het motto *Verder met Cuypers* een prachtige symbiose heeft gevormd met de nieuwe, toekomstgerichte vormgeving van het Rijksmuseum en met de vernieuwde historische opstelling van de collectie. ■

Eline Jörg is consulent architectuurhistorie voor Amsterdam, Evert Rodrigo is adviseur rijkscollectie en Dirk Snoodijk is eindredacteur, alle drie bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, e.jorg@cultureelerfgoed.nl, e.rodrigo@cultureelerfgoed.nl & d.snoodijk@cultureelerfgoed.nl. Met dank aan Mariël Polman en Sandra van Kleef. Zie ook www.rijksmuseum.nl.